

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.756 (048)

ВІЙСЬКОВИЙ КОМІСАР ЯК СУБ'ЄКТ ВІЙСЬКОВО-СЛУЖБОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

MILITARY COMMISSIONER AS AN SUBJECT OF OFFICIAL MILITARY RELATIONS

Антошин В.М.,

*здобувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів та природокористування України*

У статті досліджується правовий статус військового комісара як суб'єкта військово-службових правовідносин.

Ключові слова: військово-службові правовідносини, правові норми, юридичні факти, органи військового управління, Збройні Сили України, державні функції.

В статье исследуется правовой статус военного комиссара как субъекта военно-служебных правоотношений.

Ключевые слова: военно-служебные правоотношения, правовые нормы, юридические факты, органы военного управления, Вооруженные Силы Украины, государственные функции.

In the article is investigated the legal status of the military commissar as a subject of military official legal relations.

Key words: military-official relationship, rule of law, the legal facts of military authorities, the Armed Forces of Ukraine, government functions.

Постановка проблеми. З категорією військової служби взаємопов'язане поняття військово-службових правовідносин, під якими розуміються правові відносини, пов'язані з військовою службою (її організацією та функціонуванням). Це – конкретний різновид адміністративно-правових відносин, які у відповідності до вимог правової норми започатковуються, розвиваються і припиняються між їхніми учасниками при наявності певних юридичних фактів.

Метою даної статті є дослідження суб'єктів, об'єктів та юридичних фактів військово-службових правовідносин. Учасниками (суб'єктами) військово-службових відносин є держава в особі її військових органів та громадяни України. Сторони цих відносин є носіями визначених військовим законодавством конкретних прав і обов'язків. Об'єктом згаданих правовідносин є поведінка їх учасників (дії або утримання від дій), пов'язана із здійсненням захисту Вітчизни від зовнішніх і внутрішніх загроз. До юридичних фактів, які є підставою для виникнення, зміни та припинення військово-службових правовідносин, можна віднести дії – що виникають за волею людей, та події – що не залежать від волі людей.

При дослідженні військово-службових відносин можна виділити притаманні їм особливі риси, а саме:

- вони є адміністративно-правовими відносинами, оскільки регулюються нормами публічного права (відповідними нормами військового законодавства, яке є складовою частиною адміністративного права). На них не поширюється дія норм приватно-трудового права. Держава, в особі військових орга-

нів, та громадяни, які вступили на військову службу, перебувають у адміністративно-правових відносинах, наділені особливими правами і виконують особливі обов'язки, пов'язані із захистом Вітчизни. На відміну від громадян, які можуть перебувати у приватно-трудових відносинах, обумовлених укладенням трудового договору (контракту), військовослужбовці перебувають на службі у державі і виконують її завдання і функції;

- військово-службові відносини – це особливі адміністративно-правові відносини. Вони встановлюють особливий статус військовослужбовців і мають високий ступінь імперативності, оскільки їх суб'єкти перебувають, переважно, у співвідношенні начальник-підлеглий, тобто влади і підпорядкування. Зазначені правовідносини започатковуються як за згоди громадянина (укладення контракту), так і без його згоди в односторонньому порядку на підставі виконання конституційного обов'язку (за призовом), шляхом видання відповідного нормативного акту. Військовослужбовці повинні сумлінно виконувати розпорядження командирів і начальників, підпорядковуватися по службі їхній владі. У свою чергу, командири і начальники повинні проявляти відповідну турботу за своїх підлеглих, забезпечуючи їх всім необхідним для успішного виконання завдань. Взаємний характер прав і обов'язків суб'єктів військово-службових правовідносин є основою надійного захисту Вітчизни;

- військово-службові відносини – це владні правовідносини. Це означає, що військовий комісар на-

ділений відповідними владними правами, можливість здійснювати організаційно-розпорядчі функції, вживати адміністративних заходів, а також виконувати адміністративно-юрисдикційні дії як усередині відповідного військового формування, так і за його межами у відповідності до чинного законодавства. Санкції, що застосовуються до сторін згаданих відносин за порушення своїх прав і обов'язків – це, як правило, заходи адміністративного примусу та дисциплінарної відповідальності, а за умов, передбачених чинним законодавством, заходи інших видів юридичної відповідальності. Суперечки, що виникають між сторонами цих відносин, вирішуються, насамперед, в адміністративному порядку;

– військово-службові відносини пов'язані з виконанням визначених державою посадових обов'язків і функцій, тобто військовий комісар здійснює функції держави і виконує коло державних завдань, маючи для цього визначені чинним законодавством особливі адміністративно-правові і владні повноваження. Зазначеними повноваженнями не наділяються цивільні державні службовці, працівники за трудовим договором, оскільки виконання згаданих завдань і функцій військового комісара пов'язане з високим ступенем відповідальності за забезпеченням безпеки держави і суспільства.

Одним з головних принципів військово-службових відносин є їх високий рівень єдиноначальності. Його сутність полягає в тому, що військовий комісар наділяється всією повнотою розпорядчої влади щодо підлеглих, і на нього покладається персональна відповідальність перед державою за всі сторони життя і діяльності військового комісаріату. Зазначена вимога – сутність військової організації і непорушний принцип військово-службових відносин, стрижень військової дисципліни. Із цієї особливості військово-службових відносин випливає низка юридичних наслідків: за службу необхідність і доцільність військового наказу відповідає командир (начальник); подана скарга не може зупинити виконання наказу; у разі відкритої відмови підлеглого підпорядковуватися наказу командир (начальник) зобов'язаний застосувати всі заходи примусу, не виключаючи арешт і притягнення до кримінальної відповідальності, а в окремих випадках і застосування зброї; жодні органи державної влади не можуть втручатися в законну діяльність військового командування. Іншими словами, командири (начальники) наділені більшими повноваженнями стосовно підлеглих у порівнянні з цивільними посадовими особами.

Проте єдиноначальність не є абсолютною, тобто безмежною. Військовому комісару надається такий обсяг повноважень, який має забезпечити ефективний контроль за всіма сторонами життя і діяльності військового комісаріату, їхню самостійність у персональному вирішенні основних питань здійснення влади. Вони не мають права переступати межі влади, якою вони наділені законами, іншими правовими актами. В іншому випадку для них настає юридична відповідальність, включаючи кримінальну, якщо це потягло за собою суспільно небезпечні наслідки.

Таким чином, військово-службові відносини – це соціальні відносини, оскільки в них беруть участь люди, а також організаційні відносини, оскільки вони вирішують завдання військової управлінської діяльності.

Військово-службові відносини можна поділити на дві групи. До першої групи можна віднести відносини, що пов'язані з організацією військової служби (добором і розстановкою військових кадрів; у зв'язку із заміщенням посад, проведенням атестації, просуванням по службі, звільненням з неї). До другої можна віднести відносини, що пов'язані з реалізацією військової служби (реалізацією службового часу та часу відпочинку; дотриманням дисципліни).

Розмаїтість зв'язків і відносин, що виникають у процесі відбування громадянами військової служби, обумовлює розмаїтість і військово-службових правовідносин, що характеризуються різними ознаками й особливостями. Їх можна класифікувати за різними принципами. За змістом військово-службові відносини можна поділити на матеріальні, що виникають на основі матеріальної норми, та процесуальні, що складаються у процесі вирішення конкретних питань військової служби. В залежності від елемента юридичної норми – на регулятивні, пов'язані з реалізацією завдань військової служби, та охоронні, пов'язані із застосуванням дисциплінарного впливу на порушника. За характером поведінки зобов'язуючої сторони – на активні, тобто вчинити певні дії, та пасивні – утриматися від вчинення певних дій. Від наявних прав й обов'язків сторін – на односторонні та двосторонні (мати взаємно обумовлені права й обов'язки). За видами зв'язків між суб'єктами відносин – на вертикальні, тобто відносини субординації, коли одна сторона підпорядкована іншій, та горизонтальні, тобто сторони не підпорядковані одна одній. Можна виділити військово-службові відносини і за складом їх учасників, які тісно пов'язані з попередніми відносинами.

Захист військово-службових відносин здійснюється, як правило, в адміністративному порядку, тобто вищим військовим органом чи військовою посадовою особою. Проте військовий комісар як суб'єкт згаданих відносин має право оскаржити неправомірні дії іншої сторони у військовому суді, що гарантується відповідними нормами Конституції України та іншими законами України.

Виникнення військово-службових правовідносин залежить не лише від існування правової норми, що регулює ці відносини, а й від наявності самих сторін, суб'єктів права. Суб'єкти зазначених правовідносин – окремі громадяни та держава, яку уособлюють відповідні центральні органи виконавчої влади, у підпорядкуванні яких функціонують військові формування. Визнання особи суб'єктом права відбувається в силу поширення на зазначену особу дії чинного законодавства у воєнній сфері. При укладенні контракту про проходження військової служби виникають відносини між громадянином і державною – як двома рівноправними сторонами контракту. При здійсненні призову громадянина на

військову службу рівності цих суб'єктів не існує, оскільки зазначені відносини виникають на підставі прояву волі держави.

Держава вступає у військово-службові правовідносини не безпосередньо, а делегує ці повноваження відповідним державним органам в особі їх керівників, які діють від імені держави. На кожний із державних органів покладається частина завдань і функцій держави по забезпеченню умов проходження військової служби, матеріальному та пенсійному забезпеченню військовослужбовців, їх соціальному та правовому захисту тощо. Таким чином, державу та її органи характеризує спеціальна правосуб'єктність наймача на військову службу, під якою розуміється здатність держави в особі своїх органів приймати на військову службу осіб, що відповідають відповідним вимогам у кількості, визначеній потребами держави за принципом розумної достатності та забезпечення обороноздатності країни; надавати їм матеріальне забезпечення за проходження військової служби; здійснювати їх соціальний і правовий захист та виконувати інші завдання й функції, передбачені законодавством України.

Підсумовуючи зазначене, можна дати наступне визначення військово-службових відносин: «Військово-службові відносини – це адміністративно-правові відносини, які у відповідності до правової норми та наявності певних юридичних фактів складаються між наділеними конкретними правами і обов'язками їх суб'єктами, якими є держава в особі її військових органів та громадяни України, і які пов'язані з організацією та функціонуванням військової служби».

Оскільки військовий комісар є суб'єктом військово-службових правовідносин, вважаємо, що доцільним є дослідження правового статусу саме цього суб'єкта зазначених правовідносин.

Визначення переліку елементів правового статусу військового комісара має передбачати відповідне і чітке їх закріплення у військово-службовому законодавстві. Це насамперед: що і як повинна робити особа, яка займає певну військову посаду; які обмеження та компенсації передбачені для військового комісара, що викликано специфікою його діяльності; яка юридична відповідальність передбачена для військового комісара за неналежне виконання своїх службових обов'язків. Зазначене дасть змогу відобразити особливості правового статусу військового комісара, його соціальну роль щодо виконання визначених йому функцій.

Як ми вже зазначали, військовий комісар насамперед – військовослужбовець. Визначення згаданого терміну дається в Законі України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу»: «Військовослужбовці – особи, які проходять військову службу» [1]. Норми, що визначають, хто відноситься до військовослужбовців, містяться і в інших законодавчих актах України [2].

Військовий комісар – це фізична особа, яка здійснює певні соціально необхідні функції та виконує завдання, законодавчо визначені відповідним вій-

ськовим формуванням, служить державі і є представником державної влади. Він є частиною суспільства, яка складається із спеціально підготовлених осіб (індивідуальних суб'єктів права), що обіймають військові посади у військових органах, мають відповідні цим посадам військові звання та займаються за дорученням держави особливою суспільно корисною діяльністю.

Військовий комісар здійснює державні функції не лише у військових комісаріатах [3], а й в організаціях, установах, на підприємствах і не лише ті, що пов'язані з обороною держави, а й ті, що мають соціально-культурний, науково-технічний та інший характер.

Поняття «військовий комісар» можна проаналізувати в наступних аспектах:

- по-перше, військовий комісар – це особа, яка наділена відповідними повноваженнями і здійснює державні функції;

- по-друге, військовий комісар може мати особливі, владні, організаційно-розпорядчі повноваження;

- по-третє, військовий комісар має суб'єктивні права та юридичні обов'язки, пов'язані із здійсненням службових функцій;

- по-четверте, військовий комісар є особливим суб'єктом кримінальної, адміністративної та матеріальної відповідальності. Лише військовий комісар несе відповідальність за військові злочини, а за вчинення адміністративних правопорушень передбачені особливості накладення адміністративних стягнень. За проступки, пов'язані з порушенням військової дисципліни або громадського порядку, військовий комісар несе дисциплінарну відповідальність у порядку, визначеному військовими статутами. Лише військовий комісар як військовослужбовець може бути притягнутий, в службовому порядку, до грошового відшкодування завданих державі збитків, які виникають внаслідок недотримання передбачених військовими статутами, наказами та іншими правовими актами конкретних правил використання військового майна, коштів, поводження зі зброєю, бойовою технікою, іншим військовим майном із застосуванням коефіцієнту кратності до їхньої вартості.

Поняття «військовий комісар» можна визначити за наявністю наступних ознак:

- по-перше, військовий комісар – це фізична особа, яка: є громадянином України, відповідає встановленим державою медичним [4] та іншим вимогам; володіє державною мовою;

- по-друге, військовий комісар – це особа, яка відповідає вимогам законодавства про військову службу, а також вимогам, що постають перед нею в період проходження військової служби;

- по-третє, ця особа займає у встановленому законом порядку військову посаду та виконує обумовлені посадою певні завдання;

- по-четверте, військовому комісару присвоюється військове звання;

- по-п'яте, зовнішніми ознаками військового комісара є військова форма і знаки розрізнення, що розробляються Міністерством оборони України, ін-

шими військовими формуваннями та затверджуються Кабінетом Міністрів України, а надалі патентуються в установленому порядку;

- по-шосте, військовий комісар, як військовослужбовець, особисто складає військову присягу на вірність Українському народові та скріплює її власноручним підписом. Військова присяга покладає на військового комісара всю повноту відповідальності за виконання ним військового обов'язку;

- по-сьоме, військовий комісар виконує державні функції та повноваження військового формування, в якому проходить військову службу, а також здійснює у багатьох випадках дії відповідно до своїх повноважень (прийняття управлінських рішень, накладення стягнень, затримання, арешт, застосування зброї тощо), які тягнуть за собою настання певних юридичних наслідків. Ці дії утворюють, змінюють або припиняють, крім військово-службових, інші правовідносини у сфері державного і суспільного життя;

- по-восьме, діяльність військового комісара – це діяльність, яка пов'язана, як правило, зі здійсненням оборони держави;

- по-дев'яте, військовий комісар – це особа, яка має закріплену за нею зброю і, у відповідності до чинного законодавства, має право її застосовувати.

Військовий комісар має відповідне правове становище (правовий статус), що є сутністю військово-

во-службових правовідносин. Між військово-службовими правовідносинами та правовим статусом військового комісара існує взаємозв'язок. Зміна перших викликає зміну других.

Правове становище військового комісара умовно можна поділити на дві діалектично взаємодіючі частини: загальну та військово-службову. Загальну частину складають юридично гарантовані чинним законодавством, насамперед Конституцією України, права і свободи, а також визначені обов'язки і відповідальність військового комісара як громадян України. Особливість статусу військового комісара полягає в тому, що він володіє правами і свободами людини і громадянина з певними обмеженнями, визначеними чинним законодавством України.

Військово-службову частину правового статусу військового комісара складають права, обов'язки та відповідальність, визначені військовому комісару військовим законодавством, яка, по суті, і визначає його правове становище, його адміністративно-правовий статус.

Конституція України [5] закріплює лише головні, принципові положення, які, діючи щодо військового комісара безпосередньо, конкретизуються, розвиваються і суттєво доповнюються законами та підзаконними актами. В якості основного елементу правового статусу військового комісара виступають їх права, обов'язки і відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про загальний військовий обов'язок і військову службу : Закон України в редакції від 18 червня 1999 р. // ВВРУ. – 1999. – № 33. – Ст. 270.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. // ВВРУ. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. // ВВРУ. – 1999. – № 22–23. – Ст. 194.
4. Про Положення про військово-лікарську експертизу та медичний огляд у Збройних Силах України : Наказ Міністра оборони України від 4 січня 1994 р. № 2.
5. Конституція України : від 28.06.1996 р. // Відом. Верховн. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 114.